

H. KREŠEVLJAKOVIĆ, KAPETANIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Djela V, Sarajevo 1954, str. 308.

Kapetanije su jedna feudalna institucija, a njihovi zapovjednici, kapetani, jedna vrsta feudalne gospode u tursko doba. Ta je ustanova nešto posebno bosansko, jer je nije bilo ni u jednoj drugoj oblasti osmanlijske države. Bile su na vojničku organizirane, a posada im se nalazila po utvrđenim gradovima i kulama. Vojska se kapetanija razlikuje od ostale turske vojske, spahija i jeničara, po tome što je bila plaćena i nalazila se stalno pod zastavom. Služba je u kapetanijama od običnog vojnika do kapetana nasljedna. Ta se vojska dijelila na više vrsta, od kojih su najbrojniji farisi (konjanici). Kapetani su osim vojničke imali i drugih dužnosti na svom, inače točno ograničenom teritoriju: administrativno-policijnu i finansijsku (kao pobirači odnosno zakupnici nekih vrsta poreza), a politički im je značaj bio u sudjelovanju na t. zv. ajanskom vijeću kod bosanskih vezira.

U dosadašnjoj historijskoj literaturi o kapetanijama kao instituciji i posebnoj pojavi u turskom feudalizmu najviše je govorio Stojan Novaković, dok drugdje nalazimo samo podatke i spomene o pojedinim kapetanima. Novaković je bosanske kapetane smatrao direktnim nasljednicima srednjovjekovne kršćanske feudalne gospode, koja su »promenila veru i stala u službu sultana, samo da bi održala svoja vlastelinstva... Razume se da je radi položaja ove nasledne stare gospode iščekavao položaj vezira i uništavala se njegovu vlast. Sve spahije ili timarijoti radije su sledovali naslednim begovima svoga kraja nego veziru koji je uvek bio samo privremeni starešina. Kapetani su osim toga još imali pravo da sebi biraju svoga glavnog vojvodu. — alajbega. Bosna je, po tome, uživala neku vrstu vlasteoske samouprave. Kapetani su, uz to, Porti plaćali neki mali danak, a inače je svaki svojom kapetanijom upravljao samostalno. Čak su jedan s drugim i vojne vodili. Po tome se onaj isti red, koji je, kao što ćemo napred videti, vladao na zapadnoj strani Balkanskog Poluostrva od Moreje do Crne Gore, širio i na Bosnu. Razlika je bila, što su onamo povlastice pripadale poglavito hrišćanima, a u Bosni muslimanima« (Tursko carstvo pred srpski ustanak 1780—1804, str. 63—64). Međutim, Kreševljaković uvijek ističe, da su bosanske kapetanije jedinstvena pojava u cijeloj turskoj državi, a na jednom mjestu spominje, da su kapetani u Albaniji nešto posve drugo nego oni u Bosni, iako to ne objašnjava. Pogledamo li поближе, što Novaković iznosi o kapetanima u Grčkoj i Albaniji, vidjet ćemo da su to bili zapravo pučki glavari, koji su predstavljali vezu između naroda i turske vlasti. Često su to samo stariješine pojedinih sela, koje sam narod bira (na i. mj., str. 133, 134, 168, 169, 188, 198, 199). Prema tome, citirana Novakovićeve usporedba bosanskih kapetana s albanskim i grčkim mogla je nastati samo iz nedovoljnog poznavanja karaktera i uloge prvih. To se vidi i iz drugih navedenih podataka o bosanskim kapetanima kod Novakovića.

Postanak kapetanija u Bosni K. veže za Vojnu Krajinu u Hrvatskoj, jer su Turci upoznali ovu instituciju nakon što su doprli do Une i Save, pa su je i sami počeli organizirati. Ali za razliku od Vojne Krajine, bosanske kapetanije su bile svaka za sebe posebna jedinica i nisu imale zajedničkog zapovjednika. »Najstariji spomenik o kapetanu potječe iz 1558. godine«, a odnosi se na Gradišku. Kasnije se osnivaju još mnoge druge kapetanije, većinom uz granicu, ali i u unutrašnjosti zemlje. Najviše ih je osnovano »u XVIII. st., u vremenu opadanja slave i moći turske«. »Tada uz granice bosanskog pašaluka, od Brčkog uz Savu i Unu pa dalje

suhom međom nije bilo nigdje ni čeperka zemlje na kome se nije osjećala vlast nekog kapetana.« Zbog njihova ljubomornog čuvanja naslijeđenih pozicija i otpora protiv uvođenja reformama, postali su kapetani kočnica i zapreka svakom napretku, pa su zato kapetanije i ukinute 1835.

Iako knjiga nosi naslov: »Kapetanije u Bosni i Hercegovini«, u njoj je obrađena povijest kapetanija na teritoriju čitavog nekadašnjeg bosanskog pašaluka. Međutim, raspravljajući u uvodu o broju kapetanija, autor uzima u obzir samo Bosnu i Hercegovinu, dok ostale krajeve, u kojima su također kapetanije postojale, pušta iz vida. Možda je to i opravdano, jer je malo vjerojatno, da će se ubuduće naići još na koju kapetaniju u Bosni i Hercegovini, a da ona K-u nije bila poznata. Bitnih promjena i dopuna teško da možemo uopće očekivati, jer je njegov dugogodišnji pedantni rad donio uistinu najvažnije činjenice, koje se odnose na tu instituciju. (U skraćenom obliku iznio je rezultate toga svog rada 1950 u Godišnjaku Ist. dr. BiH II, pod naslovom: »Kapetanije i kapetani u Bosni i Hercegovini«). Izvan područja Bosne i Hercegovine obrađene su kapetanije u Dalmaciji (Knin, Skradin, Nadin, Zemunik, Islam, Obrovac, Udbina, Klis, Kamen, Rog), u Slavoniji (Osijek i Virovitica) i nekadašnjem Novopazarskom Sandžaku. Kad pogledamo na raspored kapetanija u sjevernim i zapadnim krajevima bosanskog pašaluka u njegovu najvećem prostranstvu, mogu se opaziti velike praznine; sigurno će daljnja historijska istraživanja iznijeti na vidjelo još ponekog kapetana i kapetaniju, pa je stoga K-eva obazrivost u pogledu njihova broja na mjestu. Eto, već sada možemo njegov rad na tom području dopuniti novim podacima.

Među kapetanijama u srednjoj Dalmaciji K. navodi klišku, kamensku i rošku. Postojanje kliške kapetanije može se pratiti od kraja XVI. st., a podatke o kamen-skoj ima K. iz druge četvrtine XVII. stoljeća. Foskolovim zauzećem velikog dijela Dalmacije 1647/8 nestaju te kapetanije. Međutim, nakon Kandijskog rata obnavlja se turska vlast na cijelom prijašnjem teritoriju osim Klisa. Sad nailazimo i na neke nove kapetanije, kojih prije nije bilo. U prvom redu je to sinjska kapetanija, koja je osnovana nesumnjivo mjesto kliške i kamenske. Sinj je bio u turskim rukama od 1536 do 1686. U izvorima XVII. st. spominje se sinjska kapetanija do 1681, iz koje se godine očuvalo jedno pismo sinjskog kapetana Omerage (Drž. arhiv u Zadru, Dragomanski arhiv, Filza LXVII, 5 — dalje citiram samo signaturu), koji je zacijelo posljednji, a možda i jedini kapetan turskog perioda u Sinju, jer je taj grad uskoro došao pod vlast Venecije. Poslije Karlovačkog mira ostala su Turskoj u tom kraju Dalmacije još dva uporišta: Rog i Čačvina. Srednjovjekovni grad Rog stajao je povrh južne strane Roškog polja, kuda je vodio put iz Bosne u Dalmaciju, a na putu prema Sinju leži Čačvina. Oba ta grada bijahu neko vrijeme u posjedu hercega Stjepana Kosače. Čačvinu Turci osvajaju 1513, a vjerojatno u isto doba pada i Rog. Zasada još ne raspoložemo podacima o tim gradovima sve do potkraj dvjestogodišnje turske uprave u tim krajevima. Tek početkom XVIII. st. nalazimo ovdje kapetanije. Sačuvala su se dva pisma čačvinskog kapetana Abdul-Dželila iz 1704. Jedno, pisano bosančicom, upravljeno je generalnom providuru u Zadru radi Dujma Bilića, koga su mletačke vlasti uhvatile zbog kavge s kiridžijama. I drugo se pismo odnosi na istu stvar, a pisano je turski providurovu tumaču (F. CXXXIII). Međutim, čačvinski kapetan nije tu dugo sjedio. U dnevniku makarskog biskupa Bjankovića iz 1710 nalazimo spomen o roškoj kapetaniji, za koju K. pretpostavlja, »da je ubrzo ukinuta i Rog napušten, jer je godinu dana kasnije (8. svibnja 1711) osnovana duvanjska kapetanija« (str. 258). Roški kapetan, koga Kreševljaković navodi, zvao se

Zelilaga Sutlijašević, a on je zacijelo identičan s Dželil-kapetanom čačvinskim, samo mu je u talijanskom tekstu ime iskrivljeno. Ovdje se lijepo vidi, kako se sjedište kapetanije zbog mletačkih navala postepeno premješta iz Sinja u Čačvinu, pa u Rog, dakle sve dublje u pozadinu, a možda je već i 1704 kapetan sjedio u Rogu zadržavši naslov čačvinskog kapetana, što ne bi bio izuzetan slučaj. Uostalom, Čačvina je u siječnju 1715 pala u mletačke ruke (Marković, Sinj i njegovo slavlje g. 1887, str. 33).

K. citira jedno pismo udbinskog kapetana Mustafage harambaši Petru Smiljaniću (nešto prije 1648), iz koga se vidi, da su oni bili u pravim prijateljskim odnosima, pa među ostalim kapetan piše: »...molimo vašu milost, ako ča vidite da ne bude mira, dajte nam na glas po priatelsku skrovito, molimo vašu milost...« (Str. 121). Znači, da su oni — služeći dvjema različitim državama — održavali među sobom prisne veze, a takvih primjera ima više. Tako i obrovački kapetan Jusufaga Hadžagić (od 1669) često piše u Zadar pukovniku Frani Posedarskom i izvješćuje ga o prilikama na turskoj granici, osobito o haranju kuge. Iako njegova pisma nisu datirana, mogu nam poslužiti kao važan izvor. U jednom pismu ga ovako upućuje: »i nemoite mi slati nikakova lista ni odgovora nego Ivica Baždarić o ovoj sridi neka se nađe ovde kojim svojim poslom, a ne gospodinovim, po nemu ćemo pisati što bude potriba i govoriti na usta. Svako dobro iz gospodina velikoga (t. j. gen. providura; op. pisca) usta u vaša, iz vaših u Ivičina, ne u druga ničija, iz Ivičinih u moja, lista potriba nije nigdar...« (F. LXVII).

Ovdje se po svoj prilici radi o nekim konspirativnim vezama, kada Hadžagić toliko insistira, da mu šalju isključivo glasnika i ističe da nije potrebno pisati. O kugi i osobođenju sužanja on opširno piše, a ipak zahtijeva da Ivica dođe i prenosi neke vijesti. Ne radi li se tu o političkim i ratnim pitanjima kao i u slučaju udbinskog kapetana? Možda su se i ovi obavješćivali, kad se koja strana spremala na rat, a u ovo vrijeme to je bilo veoma aktualno.

K. napominje, da je Foscolo 1647 zauzeo Obrovac i da se ne zna, gdje su kasnije sjedili obrovački kapetani do propasti ove kapetanije u Bečkom ratu. I to se pitanje sada može riješiti. Mletačka osvojenja u toku Kandijskog rata nisu bila trajna. Povlačenjem granica nakon mirovnog ugovora 1672, Venecija je zadržala jedino Klis, a Turskoj je opet pripalo sve što je prije posjedovala, pa i Obrovac. Taj grad kratko opisuje i Evlija Čelebija 1660 i kaže, da je u ruševnom stanju (E. Čelebija, Putopis, prev. H. Šabanović, Sarajevo 1954, str. 180). Grad je nakon rata vjerojatno obnovljen i iz više dokumenata se vidi, da je kapetan sjedio baš u Obrovcu. Ima nekoliko nedatiranih pisama kapetana Hadžagića, a jedno je od njegova brata Mustafage, zaima ribničkoga, u kome javlja generalnom providuru, da se nahodi »u Obrovcu na mistu kapitanovu« (F. LXVII), jer je kapetan bio otputovao u Sarajevo »do gospodina tefterdara u ime ulafe koja pristoji soldate naše«, kako sam piše u jednom pismu. Ima, međutim, i datiranih dokaza, da je Obrovac u to vrijeme bio sjedište kapetana. Muharemaga Šahinagić, »kapitan lički i zapovjednik ličke i gračačke krajine«, i Halilaga Dizdar gračački pozivaju 1680 generalnog providura iz Zadra da dođe k Obrovcu, »jedan drugom da dade besidu i viru« radi slobodnog prometa »i što je koli bilo meu nami do sad da sve izmetnemo lipo kako se koli lipše i bole more« (F. LXVII). Pogranični sastanci su se inače održavali i pod Hotišinom, gdje je bila hrvatsko-tursko-mletačka tromeda sve do pada toga kraja u ruke Venecije 1683.

S. M. Traljić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB